

СОЦИОЛОГИЯ ИЛИМДЕРИ
СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
SOCIOLOGICAL SCIENCES

Сыргабаев С.Б.

**ААЛАМДАШУУ ШАРТТАРЫНДА ЖАШТАРДЫН ЦИВИЛИЗАЦИЯЛЫК
ИДЕНТИТТҮҮЛҮГҮНҮН ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ**
(Кыргызстандын жогорку окуу жайларынын мисалында)

Сыргабаев С.Б.

**ОСОБЕННОСТИ ЦИВИЛИЗАЦИОННОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ
МОЛОДЕЖИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ**
(на примере высших учебных заведений Кыргызстана)

S. Syrgabaev

**FEATURES OF CIVILIZATIONAL IDENTITY OF YOUTH
IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION**
(on the example of higher educational institutions of Kyrgyzstan)

УДК: 316.7:378(574)

Ааламдашуу заманында социалдык иденттүүлүктүн бир түрү катары цивилизациялык иденттүүлүк маселеси актуалдуу болуп калды. Себеби ал коомдун чет мамлекеттерге, мамлекеттик биримдиктерге/альянстарга, кеңири алганда цивилизацияларга карата мамилесин аныктап, өлкөнүн тышкы саясатынын багытына, ошондой эле жалпы геосаясий мейкиндиктеги ордуна да олуттуу таасирин тийгизет. Ал эми ири цивилизациялык мейкиндиктердин кесилишинде жайгашкан Кыргызстан үчүн цивилизациялык иденттүүлүк маселеси теориялык жактан эле эмес, практикалык ши-аракеттер жагынан да орчундуу мааниге ээ десек жаңылышпайбыз. Андыктан цивилизациялык иденттүүлүктү илимий өнүттө изилдөө, өзгөчө коомдун авангардын түзгөн студенттик жааштар арасындагы ушул маселеге назар салуу, талдоо, тие-шелүү корутундуларды чыгаруу мезгилдин талабы болуп сана-лат. Ушул максатта бул макалада Кыргызстандын борбор шаарында жайгашкан 6 университетте билим алып жатыш-кан студенттик жааштар арасында жүргүзүлгөн чалгындоо-чу сапаттык социологиялык изилдөөнүн жыйынтыктары сунушталган. Алынган жыйынтыктардын анализинин негизинде цивилизациялык иденттүүлүктүн калыптанышында жо-горку билим берүү чөйрөсүнүн ролу орчундуу, бирок ошол эле мезгилде студенттик жааштарда бир өңчөй цивилизациялык иденттүүлүктүн жоктугу тууралуу корутундулар жасалган. Маселен, Борбордук Азиядагы Америка Университетинде же Кыргыз-Орус Славян Университетинде окуган студенттер-дин биз божомолдогондой АКШга же Орусияга артыкчылык берген, айкын түрдө калыптанган цивилизациялык иденттүү-лүгү жок экендиги байкалган. Жалпысынан алганда учурда студенттик жааштардын цивилизациялык иденттүүлүктөрү-нүн негизги векторлорун Орусия, Түркия жана Батыш өлкөлө-рү түзөт. Өзгөчө Түркияга карата студенттик жааштардын коомдук пикири кыйла позитивдүү маанайда экендиги анык-талган.

Негизги сөздөр: ааламдашуу, цивилизация, цивилизация-лык өнүт, социалдык иденттүүлүктөр, цивилизациялык иденттүүлүк, социалдык аралык.

В условиях глобализации приобрела свою актуальность цивилизационная идентичность как один из видов социальной идентичности. Потому что она по сути дела определяет отношение общества к другим странам, их различным объединениям/альянсам, а если взять шире, то целым цивилизациям. Кроме того она влиет и на векторы внешней политики государства и на его место в геополитическом пространстве в

целом. Для Кыргызстана, который расположен на пересече-нии крупных цивилизационных пространств, вопрос цивилиза-ционной идентичности имеет не только теоретическое, но и практическое значение. Поэтому научное исследование цивилизационной идентичности, в частности ее анализ среди авангарда общества – студенческой молодежи и получение соответствующих результатов и выводов, является актуаль-ной задачей времени. С этой целью в данной статье пред-ставлены результаты разведывательного социологического исследования, проведенного качественным методом среди студенческой молодежи 6 столичных университетов. На ос-нове полученных результатов были сделаны выводы о том, что роль среды высшего образования в формировании цивилизационной идентичности значительна, но в то же время нет гомогенной цивилизационной идентичности у студенческой молодежи. Так, не было выявлено, вопреки нашим предполо-жениям, у студентов, обучающихся в Американском универ-ситете в Центральной Азии или Кыргызско-Российском Сла-вянском университете, четко сформированной цивилизацион-ной идентичности, отдающей предпочтение к США или Рос-сии. Подытоживая полученные данные, можно заключить, что основные векторы цивилизационной идентичности сту-денческой молодежи составляют Россия, Турция и страны Запада. В особенности было выявлено весьма позитивное отношение большинства студенческой молодежи к Турции.

Ключевые слова: глобализация, цивилизация, цивилиза-ционный подход, социальные идентичности, цивилизационная идентичность, социальная дистанция.

In the context of globalization, civilizational identity has gained relevance as one of the forms of social identity. Essentially, it determines a society's relationship with other countries, their various alliances, and, on a broader scale, entire civilizations. Furthermore, it influences a state's foreign policy directions and its position in the geopolitical space as a whole. For Kyrgyzstan, situated at the intersection of major civilizational spaces, the ques-tion of civilizational identity holds not only theoretical but also practical significance. Therefore, the scientific study of civilizational identity, especially its analysis among the vanguard of society – the student youth – and the acquisition of relevant results and conclusions, is a timely task. With this aim in mind, this article presents the results of an exploratory sociological research con-ducted using a qualitative method among the student youth of six capital universities. Based on the results obtained, it can be concluded that the role of higher education in shaping civilizational identity is significant, but there is no homogeneous civilizational

nal identity among the student youth. Contrary to our assumptions, no clearly formed civilizational identity was identified among students studying at the American University of Central Asia or Kyrgyz-Russian Slavic University, favoring the United States or Russia. Summarizing the data, it can be inferred that the main vectors of civilizational identity among the student youth are Russia, Turkey, and Western countries. Particularly noteworthy was the predominantly positive attitude of most students towards Turkey.

Key words: globalization, civilization, civilizational approach, social identities, civilizational identity, social distance.

Маселе алкагы (киришүү). Ааламдашуу процесси пайда кылган орчундуу көрүнүштөрдүн бири катары инсандын иденттүүлүк таңкыстыгын белгилесек болот. Анткени ааламдашуу инсандын иденттүүлүгүнө кандайдыр бир деңгээлде коркунуч гана туудурбастан, анын калыптануу шарттарын да кескин өзгөртүүдө. Муну төмөнкүдөй жагдайлар менен түшүндүрөк болот.

Биринчиден, ааламдашуу шарттарында социалдык карым-катнаштар транс-улуттук (же транс-мамлекеттик) мүнөзгө ээ болуп баратат. Мурдагы, салттуу болуп калган коом, улут/нация (nation), мамлекет сыяктуу ири түзүмдөргө негизделген иденттүүлүк бузулуп жатат. Белгилүү немис социологу У. Бек жазгандай, ааламдашуу менен бирге өз ара бөлүнгөн территориялык биримдиктер иретинде коомдор, мамлекеттер таянып келген принциптер талкаланууда. Ошондой эле бул окумуштуунун пикиринде улуттук, мамлекеттик биримдиктер жана акторлор менен транс-улуттук акторлордун, демек иденттүүлүктөрдүн ортосунда атаандаштыктар жана конфликттер жаралат [1, 43-б.]. Мурдагы иденттүүлүк булактарынын кыйраганын америкалык социолог жана политолог С.Хантингтон да баса белгилейт. Урбандашуудан улам айылдан шаарды көздөй чубаган сапарында адамдар өз тамырынан алыстап, ушундай эле тамырынан ажырагандар менен байланыштарды түзүшөт. Ал эми булар, өз кезегинде, жаңы иденттүүлүктүн булагына муктаж экендигин окумуштуу белгилейт [2, 40-б.].

Экинчиден, иденттүүлүккө маданият чөйрөсүндөгү ааламдашуудан келип чыккан процесстер олуттуу сокку урууда. Улуттук маданияттар бөтөн, көпчүлүк учурда “батыштыкы” деп аталган жашоо мүнөзүн, ошондой эле ой жүгүртүү стилин жана дүйнөтаанымын да сокур көчүрүп алуу маселесине дуушар болушту. Чынында эле бүгүн универсалдуу маданий үлгүлөрдү дүйнөнүн дээрлик бардык булуң-бурчунан жолуктура алабыз.

Албетте, ааламдашуу бир гана тобокелдиктерди жана коркунучтарды жаратпастан, пайдалуу жактарына да ээ болууда. Маселен, маалыматтык коммуникация технологияларынын өнүгүшүнүн артынан социалдык байланыштар “ааламдашты”. Адамдар үчүн бөлөк маданияттарга аралашууга шарт түзүлдү. Биз бул көрүнүштү өзгөчө керектөө практикаларынан жана массалык маданияттан даана көрө алабыз. Анткени булар коомдордун тигил же бул цивилизациялык таандыктыгына карабастан улам барган сайын бир

тектүү болуп баратат. Мындай жагдай дүйнөнүн универсалдашуусу, айрымдарында батышташуусу (вестернизация) тууралуу идеялар орун алган илимий теорияларды пайда кылды [3].

Ошондой эле ааламдашуу социалдык иденттүүлүктүн бир деңгээли катары цивилизациялык иденттүүлүктү да калыптандырууда. 1991-жылдан тартып мурдагы эки “уюлдуу” дүйнөнүн ордуна келген цивилизациялык көп түрдүүлүк шарттарында инсандар бир мамлекеттин чегинде эле эмес, глобалдык деңгээлде да өз иденттүүлүгүн кайрадан аныктоого муктаж болууда. Ушул өнүгтөн алганда цивилизациялык иденттүүлүк маселеси өзгөчө актуалдуулукка ээ болуп калды. Себеби ал коомдун чет мамлекеттерге (мамлекеттик биримдиктерге/альянстарга), кеңири алганда цивилизацияларга карата мамилесин аныктап, өлкөнүн тышкы саясат багытына, ошондой эле жалпы геосаясий мейкиндиктеги ордуна да олуттуу таасирин тийгизет. Ал эми ири цивилизациялардын кесилишинде жайгашкан Кыргызстан үчүн цивилизациялык иденттүүлүктүн орду теориялык жактан эле эмес, практикалык иш-аракеттер жагынан да мааниси орчундуу десек жаңылышпайбыз. Андыктан цивилизациялык иденттүүлүктү илимий өнүгтө изилдөө, өзгөчө келечектин моделин түзгөн, коомдун авангарды болгон студенттик жаштар арасындагы ушул маселеге назар салуу, талдоо, тиешелүү корутундуларды чыгаруу мезгилдин талабы болуп саналат.

Ааламдашуунун цивилизациялык өнүгү. Коом өнүгүшүн түшүндүрүүдөгү цивилизациялык өнүгү XVIII кылымда пайда болгон. Ал Батыштын христиандык цивилизацияларынын бөлөк дүйнөлөр менен карама-каршылыгын түшүндүрүү аракетинин негизинде калыптанган. Ошентсе да цивилизациялык өнүгү илимий көз караш иретинде XX кылымда гана чындап өнүгө алды. “Цивилизация” жана “цивилизациялык иденттүүлүк” түшүнүктөрүн иштеп чыгууга олуттуу салым кошкон окумуштуулардын катарында О.Шпенглер, А. Тойнби, С. Хантингтон жана Н.Я. Данилевский турат.

Шпенглер жалпы дүйнөлүк (же глобалдык) цивилизацияга өтүүдөн маданияттын кыйрашын көргөн. Бул окумуштуунун пикири боюнча, цивилизация дүйнөлүк шаарды жана элетти бириктирген система болуп саналат. Цивилизацияланган адамдар космополиттик түзүлүштүн ичинде камыр-жумур аралашып, мурдагы маданий стилдерди, символдук маанилерди жоготушат. Башкача айтканда улуттук өзгөчөлүктөр цивилизацияга чөгүп, жок болот [4, 165-б.].

Тойнби үчүн цивилизация убакыт жана мейкиндикте чектелген тарыхтын бир бөлүгү болуп саналат. Тойнбинин цивилизациялардын гүлдөп өсүшү жана кыйрашы тууралуу концепциясы цивилизациялык иденттүүлүктүн мааниси олуттуу экендигин көрсөттү [5]. Себеби мындай иденттүүлүк ошол цивилизациянын жалпы динамикасын, тышкы коркунучтарга жооп беришин, алтургай бөлөк цивилизацияларга

таасир этишин аныктаган күчтүү фактор экендигин айгинеледи. Батыш дүйнөсүнүн келечегине карата ишенбөөчүлүк көз карашы Тойбини жана Шпенглерди идеялык жактан жакындатып турат. Бул ойчулдардын пикиринде Батыш өзүнөн өзү кыйрайт, анткени анын цивилизациялык иденттүүлүгүнүн, маселен, исламдык же конфуцийдик цивилизацияларга салыштармалуу туруктуу өзөгү жок.

Цивилизация маселесин белгилүү бир деңгээлде геосаясий куралга айландыруу аракетин С.Хантингтон жасаган. Хантингтон боюнча цивилизация – эң жогорку деңгээлдеги маданий жалпылык. Андан жогору адамзаттын теги (расасы) гана турат. Өзүнүн чыгармасында бул окумуштуу цивилизацияны тил, тарых, дин, салттар, институттар жана адамдардын субъективдүү иденттүүлүктөрү антиктайт дейт [6, 33].

Албетте, учурда цивилизация түшүнүгүнө карата көптөгөн аныктамалар жана көз караштар (социологиялык, культурологиялык, географиялык ж.б.) бар экендигин белгилей кетүү абзел. Биздин оюбузча, аларды төмөндөгүдөй негизги 3 топко бириктирүүгө болот:

1) цивилизация – бул коомдун материалдык жана руханий өнүгүшүнүн бир баскычы. Ар бир баскыч өзүнүн тиешелүү экономикалык жана технологиялык өнүгүү деңгээлине, саясий түзүлүшүнө, коомдук мамилелер тутумуна, менталдуулукка жана руханий баалуулуктарга ээ болот;

2) цивилизация – белгилүү бир географиялык аймактын жана тарыхый доордун маданияты;

3) цивилизация – маданияттын синоними. Мына ушул чакан жалпылоо эле цивилизациялык өнүгүүнүн семантикасы абдан кеңири экендигин көрсөтүп турат. Андыктан тигил же бул тутумду “цивилизация” деп атаганыбыз биздин дүйнөтааным моделибизде цивилизациянын кайсы белгилерине (мисалы, тил, дин, аймак, саясий түзүлүш ж.б.) басым жасагандыгыбызга байланыштуу болот.

XX кылымдын аягы XXI кылымдын башында келип чыккан глобалдык “аныксыздык” абалы цивилизациялык иденттүүлүк маселесинин перспективасы боюнча бир нече көз караштардын пайда болушун шарттады. Аларды ушул глобалдык аныксыздык маселеси тигил же бул багытта кантип чечилерин божомолдогон төрт идеологиялык сценарийге ажыратсак болот:

1. “Тарыхтын аякташы” сценарийи. Бул көз караштын өзөгүн политолог Ф. Фукуяманын идеялары түзөт. Фукуяманын пикирине ылайык, жаңырган миң жылдыкта либералдык жана демократиялык баалуулуктардын доору келет, Батыштын универсалдуу чечимдерине негизделген глобалдык цивилизация калыптанат [7].

2. “Макдоналддашуу” сценарийи. Америкалык социолог Дж. Ритцер боюнча бир уюлдуу дүйнө келип чыгып, анын гегемонуна Америка Кошмо Штаттары айланат. Дүйнө жүзүндө вестернизация жана

американизация ишке ашат [8].

3. “Цивилизациялардын кагылышуу” сценарийи. С.Хантингтондун көз карашында ааламдашуу тенденциясы цивилизациялардын ортосундагы ажырымдын пайда болушу менен коштолот. Маселен, ислам жана христиан цивилизацияларынын ортосунда кагылышуулар орун алат [6].

4. “Үчүнчү жол” сценарийи. Британиялык социолог Э.Гидденстин айтымында, модернизациялануунун жана ааламдашуунун альтернативдүү жолдорун издөө аракеттери болот. Ал локалдуу цивилизациялык долбоорлордун негизинде ишке ашат. Бир жагынан либерализмдин, экинчи жагынан социалисттик модернизациянын кескин түрдө карама-каршы келген сапаттары жоюлуп, “үчүнчү жолду” табуу зарылдыгы орун алат [9].

Демек, жогоруда биз кыскача токтолгон сценарийлер – бул глобалдык дүйнөнүн келечекте мүмкүн болгон өнүгүү багыттары. Бирок, бардыгыбызга белгилүү болгондой, биринчи, “тарыхтын аякташы” жөнүндөгү көз караштар бүгүнкү күндө дээрлик жокко чыкты. Кийинкилер – “цивилизациялардын кагылышы” жана “макдоналддашуу” учурда эриш-аркак ишке ашып жатат дегенге негиз бар. Ал эми альтернативдүү “үчүнчү жол” учурда иштелип чыгууда жана анын кандайча жүзөгө аша турганы азырынча белгисиз.

Изилдөөнүн концепциясы жана методологиясы. Кыргызстандыктардын цивилизациялык иденттүүлүгүн социологиялык маселе катары изилдөөгө багытталган академиялык эмгектер дээрлик жокко эсе. Мындай шарттарда чалгындоо изилдөөлөрүн жүргүзүү эмпирикалык жактан туура стратегия болуп саналат. Андыктан бул макалада жыйынтыктары карала турган биздин изилдөө да чалгындоочу мүнөзгө ээ.

Макалада колдонуп жаткан “цивилизациялык иденттүүлүк” түшүнүгүн биз тигил же бул мамлекеттерге же мамлекеттик биримдиктерге / альянстарга, кеңири алганда цивилизацияларга карата таандыктык сезими деп аныктайбыз. Бүгүн цивилизациялык иденттүүлүктүн калыптанышына маданий ааламдашуу, коммуникациялык технологиялардын өнүгүшү жана миграциядан тышкары дагы бир катар башка факторлор таасир этүүдө десек болот. Алардын ичинде геосаясий процесстердин да ролу чоң. Кыргызстан географиялык жактан глобалдык саясий кызыкчылыктар кесилишкен чекитте жайгашкан. Бүгүн өлкөбүз төрт ири цивилизациялык – евразиялык (орусиялык), исламдык, батыштык (америкалык) жана кытайлык мейкиндиктер жүздөшкөн жерде орун алууда. Мындай жагдай эгемен Кыргызстандын көп багыттуу тышкы саясатын аныктап келет. Ал эми ушул цивилизациялык “баарлашуу” жана таасир этүү процессинде “жумшак күч” орчундуу мааниге ээ. Билим берүү чөйрөсү буга мисал боло алат. Анткени дал ушул чөйрөдө цивилизациялык иденттүүлүктүн калыптанышына жагымдуу шарттар түзүлгөндүгү тууралуу божомолубуз

(гипотезабыз) бар. Демек, биринчи кезекте жогорку окуу жайларына көңүл буруу максатка ылайыктуу.

Бул макалада негизги жыйынтыктары карала турган биздин социологиялык изилдөөбүз студенттик жаштардын цивилизациялык иденттүүлүктөрүнүн өзгөчөлүктөрүн айкындоого багытталган. Тактап айтканда, ушул өзгөчөлүктөрдүн калыптанышына жогорку билим берүү чөйрөсүнүн таасирин аныктоо негизги максат болуп саналат.

Аталган чалгындоочу социологиялык изилдөө 2019-жылдын аягында (ноябрь) башталып, 2020-жыл-

дын февраль айында алынган жыйынтыктарды талдоо менен аяктаган. Баштапкы маалыматтарды чогултуу 10 интервьюердин жардамы менен сапаттык метод – бетме-бет (F2F) интервью аркылуу жүргүзүлгөн. Изилдөөнүн алкагында Бишкек шаарында жайгашкан 6 жогорку окуу жайында билим алып жаткан 66 студенттен интервью алынган. Бул тандаманын курамына изилдөө максатына ылайык эл аралык макамга ээ болгон ЖОЖдор жана жергиликтүү университеттер кирген. Сурамжылоого катышкандардын ички түзүмү төмөнкү 1-чи таблицада келтирилген.

1-таблица

Жогорку окуу жайлары боюнча респонденттердин бөлүштүрүлүшү

№	Жогорку окуу жайы	Саны	Жынысы		Окуу курсу			
			Эркек	Кыз	1	2	3	4
1.	Кыргыз-Түрк “Манас” университети (КТМУ)	10	5	5	3	2	2	3
2.	Борбордук Азиядагы Америка университети (БААУ)	10	4	6	3	1	2	4
3.	К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университети (БМУ)	16	5	11	6	2	2	6
4.	Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети (КУУ)	10	6	4	3	2	2	3
5.	Б.Ельцин атындагы Кыргыз-Орус Славян университети (КОСУ)	10	5	5	3	2	2	3
6.	Махмуд Кашгари атындагы Чыгыш университети (ЧУ)	10	6	4	3	2	2	3
	Жалпы:	66	31	35	21	11	12	22

Изилдөөнүн негизги жыйынтыктары. Интервьюнун жүрүшүндө респонденттерге жалпы 13 ачык суроо узатылган. Мунун ичинде 2 суроонун алкагында (социалдык аралык жана башка өлкө/нацияларга карата байланыш сезими боюнча) студенттер өз пикирлерин сандык шкала аркылуу баалашкан. Маскешүүдөн алынган жоопторду талдоо иликтенип жаткан маселе боюнча бир катар жыйынтыктарды алууга мүмкүнчүлүк берди.

Тандамага кирген жогорку окуу жайлардын студенттерин кандайдыр бир конкреттүү мамлекетте болуп жаткан окуялар кызыктырат деп айтууга болбойт. Изилдөө көрсөткөндөй, студенттик жаштарды кызыктырган мамлекеттердин диапозону абдан кеңири болуп, өзүнө Чыгыш Азия өлкөлөрүнөн тартып АКШга чейин камтыган. Ошол эле мезгилде респонденттердин тигил же бул өлкөгө болгон кызыгуусуна дүйнөдө актуалдуу болгон окуялар себепкер болгондугун көрүүгө болот. Маселен, изилдөө учурунда студенттер Украинада жана Сирияда орун алган аскерий чыр-чатактарга көз салып жаткандыгын айтышкан.

Респонденттердин басымдуу бөлүгү университетте окуп жатып, кесиптик билим алуудан тышкары маданий жактан да жаңы маалыматтарга ээ болгондугун белгилешкен. Бул көрүнүш тандамага кирген эл аралык университеттердин алкагында даана байкалды. Атап айтканда, КТМУ, БААУ жана КОСУда окуган респонденттер университетте окуй элек мезгилге салыштырмалуу чет өлкөлөрдүн (маселен, Түркия, АКШ, Орусия) маданияты жөнүндө тереңирээк билип, салт-санаалары менен жакын тааныш болуп калгандыгын белгилешкен. Ушундай эле пикир БМУ жана КУУнун кытай факультеттеринде окуган студенттерден да байкалган. Респонденттер тиешелүү билим

алуудан тышкары, тигил же бул өлкөгө/цивилизацияга таандык маданий өзгөчөлүктөрдү өздөштүрүү менен аларга карата көз караштарын өзгөртүшкөн. Атап айтканда, мурда (университетке чейин) өздөрүнө мүнөздүү болгон терс стереотиптерден арылып, чет элдик маданияттарга карата толеранттуулукка жана симпатияга негизделген көз карашка ээ болушкан. Ошентсе да респонденттердин көпчүлүгү бөтөн маданияттарга карата айкын (даана) байкалган таандыктык сезими, ошондой эле өзүн тигил же бул цивилизациянын бир бөлүгү катары сезүү (же жогорку деңгээлдеги цивилизациялык иденттүүлүгү) бар экендигин кесе айтышкан эмес. Мунун ордуна көбүнесе “жакындик сезими калыптанды” деген жоопторду беришкен. Бул жакындик өзгөчө университеттик чөйрөдө, окуу жайдын атмосферасында болгондо айкын сезилип, ал эми окуу жайдан тышкары учурда мындай жагдай байкалбай тургандыгын билдиришкен.

Окууну аяктаган соң студенттер университеттин алкагында жакындик же таандыктык сезимин калыптандырган өлкөлөргө гана эле эмес (маселен, Түркия, Орусия, АКШ, Кытай, араб өлкөлөрү), бөлөк чет мамлекеттерге да кетүү ниети бар экендигин билдиришкен. Алардын катарында Батыш Европа өлкөлөрү – Германия, Франция, Улуу Британия, Италия ж.б. мамлекеттер аталган. Ал эми респонденттердин ири үлүшү Кыргызстан “тыгыз эл аралык мамиледе болушу керек” деп эсептеген өлкөлөр иретинде эң көп Орусия жана Түркияны белгилешкен. Мындан сырткары Борбордук Азия өлкөлөрү, тактап айтканда Казакстан жана Өзбекстан менен жылуу мамиле түзүү керектегин айтышкан.

Жогоруда баяндалган жагдайлар студенттик жаштардын цивилизациялык иденттүүлүгүнүн ай-

ИЗВЕСТИЯ ВУЗОВ КЫРГЫЗСТАНА, № 4, 2023

рым жактарын мүнөздөгөнгө мүмкүнчүлүк түзөт. Бирок бул маселени тереңдетип талдоо жана түпкү мазмунун ачыктоо үчүн респонденттерге берилген даректүү суроонун жоопторуна назар салуу абзел. Бул конкреттүү суроонун алкагында студенттер тигил же бул өлкөгө/нацияга карата эң жакын байланыш же таандык болуу сезимин баалашкан. Буга

ылайык 6 өлкөнү/нацияны рангдык катарга жайгаштырышкан. Талдоо көрсөткөндөй, студенттик жаштар Орусия (59,1%) жана Түркия (16,7%) менен эң жакын байланышты сезишет. Аларга биринчи жана экинчи орундар ыйгарылган. Үчүнчү орунду америкалыктар ээлесе, төмөнкү рангда кытайлар жайгашкан (2-таблицаны караңыз).

2-таблица

Сиз кайсы мамлекетке/нацияга карата эң жакын байланышты сезесиз/таандык кыласыз?”

	Ранг	Пайыз
Орустарга (Орусияга)	1	59,1
Түрктөргө (Түркияга)	2	16,7
Америкалыктарга (АКШга)	3	7,6
Европалыктарга	4,5	6,1
Арабдарга (араб өлкөлөрүнө)	4,5	6,1
Кытайларга	6	4,5

Респонденттердин бөлөк өлкөлөргө/нацияларга карата байланыш же таандык болуу сезимин университеттердин кесиминде талдап көрүп, айрым өзгөчөлүктөрдү байкай алдык. Алсак, БААУнун студенттери өздөрүн көбүрөөк Батыш Европа өлкөлөрүнө, башкача айтканда англосаксондук цивилизацияга таандык кылышкан. Ал эми АКШ тууралуу интервью учурунда өтө аз айтышкан. КОСУнун студенттери да көбүнесе биз күткөндөн айырмаланып, Европа өлкөлөрүнө жана АКШга карата байланыш сезимдери бар деген жоопторду беришкен. Ушундай эле көрүнүш ЧУнун респонденттерине да мүнөздүү болгон. Башкача айтканда алар Араб өлкөлөрүнө эмес, көбүрөөк Түркия жана Орусия менен байланышты сезрин айтышкан. Ушул өңүттөн алганда, КТМУнун студенттери гана өзүн көбүрөөк таандык кылган өлкө иретинде Түркияны аташкан. БМУ, КУУ жана ЧУнун сурамжыланган студенттери Орусияга артыкчылык

беришкен.

Жогоруда келтирилген байкоолор, ошондой эле интервьюлардан алынган тиешелүү жоопторду дыкат талдоо, студенттерде калыптанган цивилизациялык иденттүүлүктөргө “аморфтуулук” (бүдөмүк) жана “айкындык” критерийлери боюнча мүнөздөмө берүүгө негиз болду. Натыйжада БААУ жана КОСУнун студенттеринин цивилизациялык иденттүүлүктөрү аморфтуу, башкача айтканда өздөрүн таандык кылган же жакын байланышты сезген өлкө / нациялардын диапозону абдан кеңири экендиги аныкталды. Ал эми КТМУ, БМУ, КУУ жана ЧУ студенттеринде бул иденттүүлүк айкыныраак калыптанган десек болот. Тактап айтканда, булардын басымдуу бөлүгү конкреттүү бир өлкөгө/нацияга карата эң жакын байланыш сезимдерине ээ. КТМУ үчүн бул Түркия болсо, калгандары Орусияга артыкчылык беришкен (3-табл.).

3-таблица

Студенттердин цивилизациялык иденттүүлүктөрүнүн жалпы мүнөздөмөлөрү

ЖОЖдор	Цивилизациялык иденттүүлүктөрдүн жалпы мүнөздөмөсү	Өзүн көбүрөөк таандык кылган өлкөлөр (эң көп айтылган тартибинде)
БААУ	“Амфортуу” (бүдөмүк, диапозону кеңири)	1) Батыш Европа өлкөлөрү 2) АКШ (өтө аз айтылган)
КТМУ	“Айкын” (даана)	1) Түркия 2) Орусия 3) Батыш өлкөлөрү
БМУ	“Айкын” (даана)	1) Орусия 2) Түркия 3) Кытай 4) Араб өлкөлөрү
КУУ	“Айкын” (даана)	1) Орусия 2) Түркия 3) Кытай
КОСУ	“Аморфтуу” (бүдөмүк, диапозону кеңири)	1) Европа өлкөлөрү 2) АКШ 3) Орусия
ЧУ	“Айкын” (даана)	1) Орусия 2) Түркия 3) Араб өлкөлөрү

Цивилизациялык иденттүүлүктөрдүн мазмунун дагы тереңдетип талдоо үчүн изилдөөбүздүн алкагында америкалык социолог Эмори Богардустун “социалдык аралык” шкаласы дагы колдонулган. Бул шкала аркылуу студенттердин бөлөк өлкөнүн / нациянын өкүлдөрүн, башкача айтканда чет өлкөлүк жарандарды канчалык жакын же алыс “аралыкта” кабылдай ала тургандыгын аныктадык. Богардустун шкаласы “социалдык аралыкты” чагылдырган 7 кри-

терийден турат: 1-си минималдуу, ал эми 7-си максималдуу аралыкты туюнтат. Минималдуу аралык тигил же бул өлкөнүн/нациянын өкүлүнө болгон толеранттуулукту, ачыктыкты жана ишенимди билдирсе, максималдуу аралык, тескерисинче, интолеранттуулукту же такыр эле кабыл албоону түшүндүрөт. Респонденттердин бул шкала аркылуу өлчөнгөн пикирлери жалпылаштырылган түрдө төмөнкү, 4-таблицада чагылдырылган.

4-таблица

Студенттердин бөлөк өлкөнүн/нациянын өкүлдөрүнө карата аныктаган “социалдык аралыкты”

	Жакын тууганым/жубайым катары (минималдуу аралык)	Жакын досу катары	Чогуу иштеген кесиптешим катары	Бир көчөдө жашаган коңшум катары	Менин өлкөмдүн жараны катары	Менин өлкөмдөгү убактылуу турист катары	Бөлөк өлкөнүн жараны катары (максималдуу аралык)	Орточо аралык	
	1 упай	2 упай	3 упай	4 упай	5 упай	6 упай	7 упай	Упай орточосу	Стандарттык ката
	Пайыз менен								
Орустар	5,5	38,2	29,1	7,3	14,5	3,6	1,8	3,05	0,186
Түрктөр	11,5	18,0	18,0	9,8	4,9	27,9	9,8	4,02	0,258
Арабдар	0,0	12,5	26,8	10,7	1,8	28,6	19,6	4,66	0,243
Кытайлар	3,6	10,9	18,2	12,7	5,5	25,5	23,6	4,76	0,257
Европалыктар	5,4	14,3	16,1	5,4	8,9	28,6	21,4	4,70	0,266
Америкалыктар	1,8	19,6	12,5	1,8	8,9	28,6	26,8	4,89	0,267

Жогоруда келтирилген 4-таблицадан көрүп тургандай, сурамжыланган студенттердин минималдуу орточо социалдык аралыктары орустарга (Орусияга – 3,05) жана түрктөргө (Түркияга – 4,02) карата мүнөздүү болсо, анын максималдуу көрсөткүчү кытайлыктарга жана америкалыктарга тиешелүү болгон. Атап айтканда, студенттер өздөрү менен орустардын жана түрктөрдүн ортосундагы социалдык аралыкты жакын деп эсептешкен. Ал эми кытайлар жана америкалыктар боюнча интолеранттуулукту көрсөтүшкөн. Ошол эле мезгилде бул жыйынтыктарды жооптордун пайыздык бөлүштүрүлүшү боюнча түшүндүрмөлөр менен толуктасак болот. Алсак, респонденттердин көпчүлүгү (11,5%) башкаларга салыштырмалуу түрктөр менен минималдуу аралыкта экендигин белгилешкен. Себеби аларды “жакын тууганы же жубайы” катары кабыл алганга даяр. Ал эми америкалыктар жана европалыктар менен максималдуу (алыс) аралыкты белгилешкени менен, респонденттер аларды “жакын досу катары” көргөнгө макул экендиги аныкталган.

Корутундулар. Ошентип макалынын алкагында баяндалган талдоонун жыйынтыктарынын негизинде төмөндөгүдөй корутундуларды чыгарсак болот:

– ааламдашуу адамзат цивилизациясына болуп көрбөгөндөй технологиялык прогресс жана социалдык коммуникациянын кеңейиши менен катар эле иденттүүлүк таңкыстыгын да алып келди. Аны өз кезегинде социалдык карым-катнаштын транс-урутук мүнөзгө өтүшү жана маданияттардын ааламдашуусуна (универсалдашуусуна, “батышташуусуна”) байланыштырсак болот. Муну менен бирге эле учурда калыптанып жаткан “көп уюлдуу” глобалдык дүйнө, цивилизациялардын ортосундагы атаандаштык жарандарга жаңы чакырык таштады. Эми коомдор глобалдык деңгээлде да өз иденттүүлүгүн, башкача айтканда цивилизациялык иденттүүлүгүн да калыптандырышы абзел;

– дүйнөлүк цивилизациялардын келечекте өнүгүшүнүн ар кандай сценарийлери божомолдонуп жатат. Эң эле көп талкуулангандарга “цивилизациялардын кагылышы” жана “үчүнчү жол” сценарийлери кирет;

– студенттик жаштардын цивилизациялык иденттүүлүгүнүн калыптанышына, анын тигил же бул өзгөчөлүктөргө ээ болушуна жогорку билим берүү чөйрөсүнүн таасири бар деген божомолубуздун айрым далилдери аныкталды;

– жогорку билим берүү чөйрөсү студенттердин тигил же бул өлкөгө/цивилизацияга карата көз караштарын өзгөрткөн. Мурда (университетке чейин) аларга мүнөздүү болгон терс стереотиптер жоюлуп, чет элдик маданияттарга карата толеранттуулукка жана симпатияга негизделген көз караштар пайда болгон. Бирок студенттердин бардыгында эле айкын (даана) байкалган цивилизациялык таандык сезими же жогорку деңгээлдеги цивилизациялык иденттүүлүгү бар деп айтууга болбойт. Көбүнесе аларда “жакындик сезими” орун алат жана ал көпчүлүк учурда университеттик чөйрөдө гана актуалдуу;

– студенттик жаштар Орусия (59,1%) жана Түркия (16,7%) менен эң жакын байланышты сезишет. Ошол эле мезгилде БААУнун студенттери өздөрүн көбүрөөк англосаксондук цивилизацияга таандык кылышкан. Ал эми АКШ алар үчүн анчейин мааниге ээ эмес болгон. КОСУнун студенттери да көбүнесе биз күткөндөн айырмаланып, Европа өлкөлөрүнө жана АКШга карата байланыш сезимдери бар деген жоопторду беришкен. Демек, эл аралык университеттердин алкагында студенттердин белгилүү бир багытта калыптанган (мисалы, БААУда – америкалык, КОСУда - орусиялык, ЧУда - арабдык) цивилизациялык иденттүүлүгү бар дегенге олуттуу негиз жок. Бул өңүттөн караганда, “айкын” түрк цивилизациялык иденттүүлүгү КТМУда орун алган десек болот. Муну менен бирге эле түрк цивилизациялык иденттүүлүгү изилденген университеттердин басымдуу бөлүгүндө байкалган;

– изилдөө студенттердин жана бөлөк өлкө / нациялардын ортосундагы минималдуу (жакын) “социалдык аралык” орустарга (Орусияга) жана түрктөргө (Түркияга) карата мүнөздүү экендигин көрсөтү. Ал эми максималдуу (алыс) аралыкта кытайлыктар жана америкалыктар турат. Респонденттердин көпчүлүгү башкаларга салыштырмалуу түрктөр менен минималдуу аралыкта экендигин белгилешкен. Себеби аларды “жакын тууганы же жубайы” катары кабыл алганга даяр.

Албетте, жогоруда каралган чалгындоочу изилдөөнүн жыйынтыктары жана жалпы эле бул макалада камтылган автордук ой-пикирлер Кыргызстандагы цивилизациялык иденттүүлүк маселесин изилдөөдө-

гү алгачкы аракеттерден болуп саналат. Алынган жыйынтыктар сапаттык методго негизделгендиктен жана студенттик жаштардын аз бөлүгүн камтыгандыктан, изилдөөнүн корутундуларын репрезентативдүү деп айтууга болбойт. Ошентсе да алар бул изилденген чөйрөдөгү айрым маанилүү жана учурда калыптанып жаткан тенденцияларды чагылдырып турат жана мындан аркы изилдөөлөргө багыт бере алат. Макаланын соңунда чалгындоочу социологиялык изилдөөнү ишке ашырууга көмөктөшкөн К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин “Социология” программасынын СБ-051 жана СБ-061 тайпаларынын студенттерине, ошондой эле талкуулар учурунда маселенин жаңы жагдайларын ачууга себепкер болгон кесиптештериме терең ыраазычылыгымды билдирем.

Адабияттар:

1. Бек У. Что такое глобализация? / Пер. с нем. А.Григорьева и В.Седельника; Общая редакция и послесл. А.Филиппова. - М.: Прогресс-Традиция, 2001. - 304 с.
2. Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности. - М., 2004. - 640 с.
3. Иноземцев В.Л. Вестернизация как глобализация и “глобализация” как американизация. / Вопросы философии, 2004. - № 4. - С. 58-69.
4. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. - М., 1993. - 592 с.
5. Тойнби А. Дж. Цивилизация перед судом истории. Мир и Запад / Пер. с англ. - М.: АСТ: Астрель; Владимир: ВКТ, 2011. - 318 с.
6. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Пер. с англ. Т.Велимеева, Ю.Новикова. - М.: ООО «Изд. АСТ», 2003. - 605 с.
7. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / пер. с англ. М.Б. Левина. - М.: АСТ, 2007. - 259 с.
8. Ритцер Дж. Макдональдизация общества 5. / пер. с англ. А.Лазарева. -М.: Праксис, 2011. - 592 с.
9. Giddens, A. (2000). The Third Way and its Critics. Cambridge: Polity Press.
10. Кондаков И., Соколов К., Хренов Н. Цивилизационная идентичность в переходную эпоху: культурологический, социологический и искусствоведческий аспекты. - М.: Прогресс-Традиция, 2011. - 1024 с.
11. Сыргабаев С.Б. Потенциал кыргызстанской молодежи в укреплении государственности и гражданской идентичности. Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2016. №. 10. С. 251-258.
12. Сыргабаев С.Б. Этнонациональная идентичность кыргызстанской молодежи: социологический анализ. Известия ВУЗов Кыргызстана. 2015. №. 7. С. 126-131.
13. Артыкбаев М.Т., Артыкбаева А.А. Идентичность как социальное явление в социально-гуманитарных науках. Известия ВУЗов Кыргызстана. 2015. №. 1. С. 225-226.